

Acta Juris Stetinensis

2023, nr 2 (vol. 43), 211–216
ISSN (print) 2083-4373 ISSN (online) 2545-3181
DOI: 10.18276/ais.2023.43-12

Edyta Krzysztofik

dr

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

e-mail: edyta.krzysztofik@kul.pl

ORCID: 0000-0001-6160-9600

OPEN ACCESS

Ewa Michałkiewicz-Kądziela, *Prawo do tożsamości człowieka w prawie polskim i międzynarodowym*,

C.H. Beck, Warszawa 2020, ISBN 978-83-8198-612-0, ss. 299

Niniejsza recenzja poświęcona została jednej z bardzo cennych i ciekawych pozycji wydanych w 2020 roku w Wydawnictwie C.H. Beck – monografii *Prawo do tożsamości człowieka w prawie polskim i międzynarodowym* autorstwa Pani dr Ewy Michałkiewicz-Kądzieli.

W recenzowanej książce autorka podejmuje niezwykle aktualną i trudną problematykę prawa do tożsamości człowieka, które nadal nie jest jednoznacznie zdefiniowane w aktach normatywnych. Jest to jedno z „nowych” praw człowieka powstałe w wyniku wykładni innego prawa podstawowego. W literaturze przedmiotu podkreślane są dwa zasadnicze wymiary tożsamości człowieka: *sensu stricto*, które obejmuje swoim zakresem wiele różnych elementów, takich jak tożsamość narodowa, kulturowa, etniczna itp., oraz *sensu largo* rozumiana właśnie jako tożsamość człowieka. Warto również zwrócić uwagę na sam proces kształtowania się analizowanego pojęcia, które w początkowym okresie występowało jedynie na poziomie orzecznictwa, aż ostatecznie przeniesione zostało do aktów normatywnych. Nie ulega również wątpliwości, że jest to zagadnienie interdyscyplinarne, charakteryzujące się stałą ewolucją. Na treść pojęcia tożsamości człowieka wpływa wiele czynników społecznych, kulturowych czy technicznych, które nie tylko

oddziałują na sposób rozumienia niektórych elementów tożsamości człowieka, lecz także wymuszają wprowadzenie nowych, dotąd nieidentyfikowanych, np. rozróżnienie tożsamości biologicznej i tożsamości genetycznej. Należy podkreślić, że dostępna jest bogata literatura poświęcona przede wszystkim poszczególnym elementom kształtującym pojęcie tożsamości człowieka, natomiast recenzowana praca zawiera wiele nowych, ciekawych propozycji, które znacznie rozszerzają dotychczasowe rozumienie tego zagadnienia.

Głównym celem badawczym monografii jest „przeprowadzenie wieloaspektowej analizy aktów prawnych o charakterze międzynarodowym i krajowym, z których możliwe jest wywiedzenie prawa do tożsamości człowieka” (s. XLVI). Rozważania zostały konsekwentnie podzielone na sześć rozdziałów, w tym pierwszy o charakterze teoretycznym poświęcony systematycznemu i bardzo ciekawemu wyjaśnieniu podstawowych pojęć, trzy kolejne odnoszące się do prawa do tożsamości człowieka w pryzmacie prawa do prywatności, godności człowieka oraz wolności człowieka i dwa ostatnie podejmujące zagadnienie bardzo aktualne, szczególnie w kontekście orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC): prawa do tożsamości osobistej oraz tożsamości płciowej.

Zdaniem autorki niniejszej recenzji na szczególną uwagę zasługują rozważania zawarte w rozdziale pierwszym poświęconym prawu do tożsamości człowieka w ujęciu teoretycznym. Autorka precyzyjnie wyjaśnia poszczególne elementy samego pojęcia tożsamości człowieka, jego struktury, dokonuje analizy źródeł prawa międzynarodowego, z których wywodzi się definiowane prawo, oraz konstruuje elementy kształtujące treść prawa do tożsamości człowieka. Odnosząc się do źródeł normatywnych, autorka wskazuje dwie grupy postanowień: pierwsza to postanowienia, które stały się źródłem prawa do tożsamości człowieka w wyniku wykładni ETPC, TSUE czy Komitetu Praw Człowieka (art. 8 EKPC, art. 7 KPP, art. 6 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, art. 16 i 17 MPPOiP); druga grupa to dokumenty bezpośrednio odnoszące się do pojęcia tożsamości człowieka (art. 8 Konwencji o prawach dziecka, art. 1 Konwencji o prawach człowieka i biomedycynie, art. 3 Międzynarodowej deklaracji UNESCO oraz zasady Yogyakarty). Szczegółowe rozważania kończy konstatacją, że akty prawa międzynarodowego oraz orzecznictwo wskazują na szeroki zakres znaczenia pojęcia tożsamości człowieka. Po pierwsze ma ono charakter złożony, składa się z wielu mniejszych elementów tożsamościowych, które określane są incydentalnie w orzecznictwie ETPC, np. tożsamość genetyczna, etniczna. Po drugie tożsamość człowieka przypisywana jest ze względu na konkretne przyporządkowane jej elementy: pochodzenie, płć biologiczna, kod genetyczny. Po trzecie rozumienie pojęcia tożsamości człowieka ewaluowało i nie oznacza już tylko elementów administracyjnych, które umożliwiają identyfikację jednostki, lecz także cechy, które wykształciły się w wyniku

subiektywnej oceny lub działań jednostki. Po czwarte realizacja tożsamości człowieka odbywa się za sprawą innych praw, takich jak prawo do samostanowienia, prawo do kształtowania własnej osobowości czy prawo do budowania i utrzymywania relacji z innymi ludźmi (s. 26).

Przyjmując powyższe, autorka postuluje wprowadzenie nowej systematyki rodzajów tożsamości człowieka opartej na dwóch kryteriach: subiektywizmu jednostki oraz obiektywizmu organów państwowych. Konsekwentnie sugeruje wyodrębnienie jedynie dwóch tożsamości człowieka: tożsamość identyfikacyjną, która polega na obiektywnej ocenie bez analizy subiektywnych odczuć i składa się z takich elementów jak: imię, nazwisko, wiek, pochodzenia, narodowość, oraz tożsamość osobista obejmująca wszystkie te elementy, które dotyczą człowieka bezpośrednio, np. tożsamość etniczna, narodowa, seksualna, pracownicza. Do tej grupy należy dołączyć również te elementy, z którymi jednostka się zgadza i odwołuje się do nich w swojej świadomości, jak również tożsamość płciową. Autorka podkreśla jednak, że wskazane kategorie mogą przenikać się wzajemnie oraz ulec zmianie. Oznacza to, że wraz z rozwojem człowieka niektóre elementy identyfikacyjne mogą się zmienić, czyli ewoluować pod wpływem subiektywnych ocen. Podobnie elementy tożsamości osobowej mogą ulec zmianie pod ich wpływem.

Warto również podkreślić nowe podejście autorki do problemu treści prawa do tożsamości. Zaznacza, że treść tego prawa powinna zostać ustalona na podstawie ogólnie wskazanych obszarów, jakie podlegają jego ochronie. Uważa, że wielość elementów kształtujących treść prawa do tożsamości człowieka oraz ich stale rosnąca liczba uniemożliwiają stworzenie jednolitego katalogu elementów kształtujących treść prawa do tożsamości człowieka, nawet jeżeli miałby on charakter otwarty, ponieważ mogłoby to prowadzić do sytuacji, gdy jeden z elementów zostałby pominięty. Autorka proponuje doprecyzowanie obszarów, które mieszczą się w treści prawa do tożsamości człowieka. Po pierwsze cechy zewnętrzne, takie, które można określić bez odwoływania się do subiektywnych odczuć jednostki, np. wizerunek i konsekwentnie prawo do wizerunku. Po drugie cechy identyfikacyjne, czyli te cechy, które zostały jednostce nadane i co do zasady są od niej niezależne, np. nazwisko, pochodzenie, obywatelstwo, kod genetyczny, i prawa chroniące ten obszar, np. prawo do nazwiska, prawo do obywatelstwa. Po trzecie subiektywne cechy psychiczne, czyli zależące od jednostki, np. orientacja seksualna, i stosowanie prawa do tożsamości płciowej. Po czwarte cechy wynikające z ukształtowania społecznego, które zostały przez jednostkę zaakceptowane i z którymi się identyfikuje, np. tożsamość zawodowa, religijna, i prawo chroniące np. wolność wyznania i praktyk religijnych (s. 45–46). Autorka podkreśla, że wskazane obszary nie stanowią katalogu zamkniętego, ale może on być uzupełniony wraz z rozwojem

nowych treści. Ponadto wskazuje, że przedstawione obszary wzajemnie się przenikają i przeplatają.

Niezwykle ciekawie autorka dokonuje analizy źródeł prawa do tożsamości człowieka poprzez analizę literatury oraz orzecznictwa sądów i organów międzynarodowych. Należy podkreślić, że odwołuje się do dokumentów prawa międzynarodowego przyjętych na poziomie Rady Europy, ONZ oraz do Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, której rozwiązania, zwłaszcza art. 7, wzorowane są i interpretowane zgodnie z dorobkiem ETPC. Następnie analizuje rozwiązania krajowe w zakresie urzeczywistniania wzorców wypracowanych na poziomie międzynarodowym. Zdecydowanie pozytywnie należy ocenić kolejność podejmowanych analiz. Wychodzi bowiem z prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, z którego wywodzone jest prawo do tożsamości człowieka już od drugiej połowy XX wieku. Oczywiście należy podkreślić, że znaczenie tego prawa podlega nieustannej ewolucji, co prowadzi do wzrostu ochrony tożsamości człowieka przez objęcie ochroną kolejnych elementów kształtujących jego treść. Ponadto odwołując się literatury zagranicznej, autorka podkreśla, że obecnie należy przyjąć, iż prawo do tożsamości wyszło poza ramy prawa do prywatności. Przykładami potwierdzającymi wskazaną konstatację są wolność wyrażania opinii czy wolność dostępu do informacji. Konkludując rozważania w tej części pracy, autorka wskazała dwa ważne wnioski. Po pierwsze, że treść prawa do tożsamości jest aktualnie spełniona, a włączenie do niej wszystkich praw i wolności, które odnoszą się do osobistej sfery człowieka, negatywnie wpływa na skuteczność ochrony poszczególnych elementów. Po drugie, autorka postuluje zaktualizowanie międzynarodowych katalogów praw podstawowych.

Kolejnym elementem recenzowanej monografii jest określenie relacji między prawem do tożsamości a godnością człowieka. Autorka przyjęła tezę, że prawo do tożsamości wynika bezpośrednio z godności człowieka. Na poparcie swojego stanowiska wskazuje, że nie ma jednolitego katalogu praw i wolności wynikających z godności człowieka, co umożliwi wprowadzenie nowych praw człowieka. Prawo to wykazuje cechy samoistnego bytu np. ze względu na wielość praw podmiotowych, które z niego wynikają, posiadanie narzędzi do jego realizacji oraz bliską zależność z godnością. Jednym z elementów tożsamości jest posiadanie kodu genetycznego, który każdy człowiek ma z chwilą urodzenia (wydaje się, że jeszcze w okresie prenatalnym) i który pozwala na włączenie go do rodzaju ludzkiego. Tym samym ma on przyrodzoną, niezbywalną i nienaruszalną godność. Konsekwentnie tożsamość człowieka nabiera tych samych przymiotów. Autorka podkreśla jednak, że jest jeden wyjątek – nienaruszalność, która należy jedynie godności człowieka, dlatego też tożsamość człowieka ma charakter stopniowalny.

Niezwykle ciekawe rozważania autorka zawarła w rozdziale poświęconym relacjom między prawem do tożsamości człowieka a wolnością. Autorka wysunęła tezę, że prawo to ma charakter wolnościowy, który realizowany jest poprzez swobodę podejmowania działań przez jednostkę. Rozróżniając dwa aspekty tożsamości, obiektywny/identyfikacyjny, rozumiany jako dane określające daną jednostkę, oraz subiektywny, czyli tożsamość osobowa odczytywana jako wewnętrzne przekonania jednostki, przyjęła, że pierwszy z nich ma charakter względny, drugi zaś, kształtowany przez jednostkę, ma charakter nieograniczony do momentu, gdy nie narusza wolności innej osoby. Rolą państwa zatem jest stworzenie instrumentów prawnych zabezpieczających prawa innych przed skutkami samodzielnego kreowania własnej tożsamości. Konsekwentne rozumienie tożsamości człowieka *sensu largo*, czyli jako sumy tożsamości obiektywnej i subiektywnej, zwłaszcza w kontekście rozwoju zakresu tożsamości subiektywnej, wykazuje znamiona wolności. Autorka postawiła dosyć rewolucyjną tezę, że współcześnie należy stosować określenie wolności tożsamości zamiast prawa do tożsamości. Wskazana wolność tożsamości podlega dwupoziomowemu ograniczeniu. Po pierwsze przez sam obowiązek uznania przez władzę niektórych elementów tożsamości i po drugie przez wyznaczenie ram ustawowych, w których jednostka może swobodnie kształtować swoją tożsamość subiektywną. Autorka podkreśliła, że „godność, wolność i tożsamość to trzy powiązane ze sobą wartości, które sprawiają, że człowiek otrzymał status istoty nadrzędnej nad pozostałymi istotami żywymi. Uzupełniają się one wzajemnie i żadna z nich nie mogłaby istnieć bez pozostałych. Hierarchicznie najwyższą wartością jest godność, jednakże... przysługuje ona konkretnej istocie ze względu na posiadaną przez nią tożsamość człowieka. Z kolei tożsamość może być kształtowana tylko dzięki wolności. Te trzy wartości należy wobec tego uznać za najważniejsze ze wszystkich praw człowieka – to one decydują tak naprawdę o jego człowieczeństwie” (s. 146).

Porównując cechy wolności oraz tożsamości, Autorka przyjęła, że tożsamość człowieka nie powinna być w systemie prawa stanowionego traktowana jako prawo, gdyż nie jest ona kwestią pozytywnego działania państwa, ale raczej domeną wolności człowieka, a przepisy krajowe wyznaczają jedynie jej granice. Ich celem jest ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego. Granicą jest obowiązek zgłaszania takich elementów tożsamości człowieka, które umożliwiają jego identyfikację.

Ostatnie dwa problemy poruszone w recenzowanej monografii dotyczą bardzo ważnych i aktualnych zagadnień, które pojawiają się w orzecznictwie ETPC i dotyczą tożsamości osobistej oraz tożsamości płciowej. Wywołują również bardzo wiele kontrowersji i dyskusji w społeczeństwie, dlatego należy w sposób szczególnie docenić bardzo profesjonalne i naukowe podejście do omawianych zagadnień oraz pominięcie wszelkich pozanaukowych odniesień.

W pierwszej części autorka podjęła zagadnienie prawa do poznania własnego pochodzenia oraz prawa do bycia nazwanym w kontekście porodów anonimowych, zabiegów *in vitro* przy użyciu gamet pobieranych od anonimowych dawców oraz adopcji z zachowaniem tajemnicy. Wykazała również, że orzecznictwo ETPC wyznacza pewne standardy w zakresie realizacji praw wynikających z tożsamości osobistej, jednakże ma to charakter kazuistyczny. Ze względu na szczególnie wrażliwy charakter danych kwestii pozostawia jednak państwom pewien zakres swobody w realizacji wskazanych zasad. Zdaniem autorki prowadzi to do sytuacji, w której zakres ochrony prawa do tożsamości osobistej na poziomie krajowym i międzynarodowym jest różny. W drugiej części natomiast autorka podjęła niezwykle kontrowersyjne zagadnienie, jakim jest ochrona tożsamości płciowej. Wykazała, że podobnie jak w poprzednim przypadku prawo międzynarodowe wskazuje określone zasady realizacji tożsamości płciowej, natomiast to państwa członkowskie na ich podstawie tworzą własne wewnętrzne rozwiązania prawne. Każde państwo ma obowiązek przyjęcia rozwiązań umożliwiających zmianę płci przy jednoczesnym zastrzeżeniu, że proces ten nie może być zależny od poddania się terapii hormonalnej, sterylizacji lub zabiegu chirurgicznego. Autorka wykazała, że ochrona prawa do tożsamości płciowej na poziomie międzynarodowym różni się od standardów krajowych. Wskazała jednocześnie na stałą tendencję liberalizacji przepisów wewnętrznych w tym obszarze.

Recenzowana monografia stanowi nowe podejście do zagadnienia prawa do tożsamości człowieka. Autorka przeprowadziła szeroką analizę rozwiązań prawa międzynarodowego, orzecznictwa ETPC oraz skonfrontowała dorobek prawnomiędzynarodowych z rozwiązaniami przyjętymi na poziomie krajowym ze szczególnym uwzględnieniem polskiego ustawodawstwa. Dokonała nie tylko systematyki pojęć, ale również sformułowała propozycje rozwiązań, które pozwolą zwiększyć poziom ochrony tożsamości zwłaszcza w kontekście tożsamości osobistej i płciowej człowieka.

CYTOWANIE

Krzysztofik E., Ewa Michałkiewicz-Kądziela, *Prawo do tożsamości człowieka w prawie polskim i międzynarodowym*, „Acta Iuris Stetinensis” 2023, nr 2 (vol. 43), 211–216, DOI: 10.18276/ais.2023.43-12.